

KREDITLASH JARAYONIDAGI MUAMMOLAR VA ULARNING SABABLARI

Ilmiy rahbar: Eshonov Muhammadayub Xoshimjon o'g'li

Andijon davlat texnika instituti

“Buxgalteriya hisobi” kafedrası dotsenti, PhD,

Sotvoldiyev Temurmali

Andijon davlat texnika instituti

Bank ishi va auditi yo'nalishi 4-kurs talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqolada kreditlash jarayonida yuzaga keladigan asosiy muammolar va ularning kelib chiqish sabablari tahlil qilingan. Maqolada kredit tizimining iqtisodiyotdagi o'rni, banklar va mijozlar o'rtasidagi moliyaviy munosabatlar hamda kredit ajratish jarayonidagi risk omillari o'rganildi. Maqolada kredit berish jarayonida yuzaga keladigan kechikishlar, hujjatlashtirishdagi murakkabliklar, kreditga layoqatlilikni baholashdagi muammolar va qaytarmaslik holatlarining asosiy sabablari yoritilgan. Maqolada kredit risklarini kamaytirish, bank tizimida shaffoflikni oshirish hamda mijozlarning moliyaviy savodxonligini yaxshilash orqali mavjud muammolarni bartaraf etish yo'llari ham ko'rib chiqilgan.

Kalit so'zlar: kreditlash jarayoni, bank tizimi, kredit riski, qarz oluvchi, defolt, foiz stavkasi, moliyaviy muammolar, kredit portfeli, iqtisodiy barqarorlik.

Kirish. Kreditlash jarayoni zamonaviy bank tizimining eng muhim funksiyalaridan biri bo'lib, u iqtisodiyotda investitsion faollikni oshirish, iste'molni rag'batlantirish va tadbirkorlikni rivojlantirishda asosiy rol o'ynaydi. Biroq amaliyotda kreditlash jarayonida turli xil muammolar yuzaga keladi. Ushbu muammolar banklar, qarz oluvchilar va umuman moliyaviy tizim barqarorligiga

ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli kreditlash jarayonidagi muammolarni tahlil qilish va ularning kelib chiqish sabablarini aniqlash muhim ilmiy-amaliy ahamiyatga ega.

Kreditlash jarayonidagi eng asosiy muammolardan biri kredit riskidir. Kredit riski qarz oluvchining kredit shartnomasi bo'yicha o'z majburiyatlarini to'liq yoki o'z vaqtida bajara olmaslik ehtimoli bilan bog'liq. International Monetary Fund ma'lumotlariga ko'ra [1], bank tizimlarida kredit riskining yuqori bo'lishi moliyaviy barqarorlikka bevosita tahdid soladi. Kredit riskining asosiy sabablari sifatida qarz oluvchining moliyaviy holati noto'g'ri baholanishi, biznes rejaning real emasligi va iqtisodiy sharoitlarning o'zgarishi ko'rsatiladi. Ikkinchi muammo - kreditga layoqatlilikni baholashdagi kamchiliklardir. Ko'plab banklarda mijozlarning kredit tarixini to'liq va sifatli tahlil qilish tizimi yetarli darajada rivojlanmagan bo'lishi mumkin. Natijada, to'lov qobiliyati past bo'lgan mijozlarga ham kredit ajratish holatlari yuzaga keladi. Bu esa keyinchalik kreditlarning qaytmasligi (defolt) muammosini keltirib chiqaradi. World Bank tadqiqotlarida kredit portfeli sifatining pastligi ko'pincha baholash tizimidagi zaifliklar bilan bog'liqligi ta'kidlanadi [2]. Uchinchi muammo - kredit jarayonidagi hujjatlashtirish va byurokratik to'siqlardir. Kredit olish jarayoni murakkab bo'lsa, mijozlar norasmiy moliyaviy manbalarga murojaat qilishga majbur bo'lishi mumkin. Bu esa bank tizimining raqobatbardoshligini pasaytiradi. Ayrim hollarda hujjatlarni ko'rib chiqish jarayonining uzoq davom etishi investitsion loyihalarning kechikishiga olib keladi. Yana bir muhim muammo - foiz stavkalarining yuqoriligi va ularning o'zgaruvchanligi hisoblanadi. Yuqori foiz stavkalari tadbirkorlar uchun kredit olishni qiyinlashtiradi va investitsion faollikni kamaytiradi. Foiz stavkalarining o'zgaruvchanligi esa biznes rejalarning barqarorligini buzadi. Bu holat ayniqsa kichik va o'rta biznes subyektlariga salbiy ta'sir ko'rsatadi.

Quyidagi jadval kreditlash jarayonidagi asosiy muammolar va ularning sabablari o'rtasidagi bog'liqlikni ko'rsatadi (1-jadval):

Kreditlash jarayonidagi muammolar va ularning sabablari

1-jadval

Muammo	Asosiy sabab	Natija
Kredit riski	noto'g'ri baholash, iqtisodiy beqarorlik	kredit qaytmasligi
Defolt holatlari	past moliyaviy savodxonlik	bank zarar ko'rishi
Byurokратиya	murakkab hujjatlashtirish	kredit kechikishi
Yuqori foiz stavkalari	inflyatsiya, risk yuqoriligi	kreditga talab kamayishi
Kredit portfeli sifati	nazorat sustligi	moliyaviy barqarorlik pasayishi

Manba: Mualliflar tomonidan tayyorlandi.

Kreditlash jarayonida yana bir dolzarb muammo bu moliyaviy savodxonlik darajasining pastligidir. Ko'plab qarz oluvchilar kredit shartlari, foiz hisoblash mexanizmi va to'lov jadvalini to'liq tushunmaydi. Bu esa noto'g'ri moliyaviy qarorlar qabul qilinishiga olib keladi. Natijada kredit qaytarishda muammolar yuzaga keladi. Shuningdek, tashqi iqtisodiy omillar ham kreditlash jarayoniga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Inflyatsiya darajasining oshishi, milliy valyuta kursining o'zgarishi va iqtisodiy inqirozlar kredit portfelining sifatini pasaytirishi mumkin. OECD hisobotlarida makroiqtisodiy beqarorlik kredit tizimi barqarorligiga bevosita ta'sir qilishi qayd etilgan [3]. Bank ichki boshqaruv tizimidagi muammolar ham kreditlash jarayoniga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Risklarni boshqarish tizimining yetarli darajada rivojlanmaganligi, monitoring jarayonlarining sustligi va xodimlar malakasining pastligi kredit sifatiga ta'sir etuvchi asosiy omillar hisoblanadi.

Kredit berish jarayonida yuzaga keladigan muammolar bank tizimining samaradorligiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Amaliyotda eng ko'p uchraydigan muammolar sifatida kredit berishdagi kechikishlar, hujjatlashtirish jarayonining murakkabligi, kreditga layoqatlilikni baholashdagi xatolar hamda kreditlarning

qaytmasligi (defolt holatlari) qayd etiladi. Ushbu muammolarning har biri o‘ziga xos sabablar bilan bog‘liq bo‘lib, ular tizimli tahlilni talab qiladi.

Kredit berish jarayonidagi kechikishlarning asosiy sababi - bank ichki jarayonlarining murakkabligi va ko‘p bosqichlilikidir. Ayrim banklarda kredit arizalarini ko‘rib chiqish bir nechta bo‘limlar orqali amalga oshiriladi, bu esa qaror qabul qilish vaqtini uzaytiradi. Shuningdek, mijoz tomonidan taqdim etilgan ma’lumotlarning to‘liq emasligi yoki qo‘shimcha tekshiruvlar zarurati ham kechikishlarga olib keladi. Raqamli tizimlar yetarli darajada avtomatlashtirilmagan banklarda bu muammo yanada yaqqol seziladi.

Hujjatlashtirishdagi murakkabliklar esa kredit jarayonining ikkinchi muhim muammosidir. Ko‘pincha mijozlardan ko‘p sonli hujjatlar talab qilinadi, bu esa jarayonni ortiqcha byurokratik qiladi. Hujjatlar o‘rtasidagi nomuvofiqlik yoki rasmiylashtirishdagi xatolar kredit jarayonini yana-da cho‘zadi. Ba’zi hollarda hujjatlarni elektron tizim orqali birlashtirish imkoniyati bo‘lmagani sababli qo‘lda tekshirish zarur bo‘ladi, bu esa xatolik ehtimolini oshiradi.

Kreditga layoqatlilikni baholashdagi muammolar ham kredit tizimida muhim o‘rin tutadi. Banklar mijozning to‘lov qobiliyatini baholashda uning daromad manbai, kredit tarixi va moliyaviy holatini tahlil qiladi. Biroq ayrim hollarda norasmiy daromadlarning hisobga olinmasligi yoki ma’lumotlarning to‘liq bo‘lmasligi noto‘g‘ri xulosalarga olib keladi. Bu esa yoki kreditning keraksiz rad etilishiga, yoki aksincha, qaytarish imkoniyati past bo‘lgan mijozlarga kredit berilishiga sabab bo‘ladi.

Defolt holatlarining asosiy sababi esa qarz oluvchining moliyaviy majburiyatlarni bajara olmasligidir. Bu holat ko‘pincha biznes muvaffaqiyatsizligi, daromadlarning kamayishi yoki iqtisodiy inqirozlar natijasida yuzaga keladi. Shuningdek, moliyaviy savodxonlikning pastligi va kredit mablag‘laridan noto‘g‘ri foydalanish ham defolt holatlarini keltirib chiqaradi. Xalqaro tajribada, jumladan International Monetary Fund tadqiqotlarida defolt darajasi makroiqtisodiy

beqarorlik va risklarni noto'g'ri baholash bilan chambarchas bog'liqligi ta'kidlanadi.

Kreditlash jarayonida yuzaga keladigan muammolarni kamaytirish uchun eng muhim yo'nalishlar sifatida kredit risklarini boshqarish, bank tizimida shaffoflikni oshirish hamda mijozlarning moliyaviy savodxonligini yaxshilash alohida ahamiyatga ega. Avvalo, kredit risklarini kamaytirish uchun banklarda zamonaviy risk-menejment tizimlarini joriy etish zarur. Bu jarayonda qarz oluvchilarning kredit tarixi, daromad manbalari va biznes rejalari chuqur tahlil qilinishi lozim. Xalqaro amaliyotda, xususan Basel Committee on Banking Supervision tomonidan ishlab chiqilgan standartlar kredit riskini baholashda asosiy mezon sifatida qo'llaniladi [4]. Shuningdek, kredit portfelini diversifikatsiya qilish orqali bir soha yoki bir mijozga bog'liqlik darajasini kamaytirish ham risklarni pasaytiradi. Ikkinchi muhim yo'nalish - bank tizimida shaffoflikni oshirishdir. Banklar kredit berish shartlari, foiz stavkalari, komissiya to'lovlari va qaror qabul qilish mezonlarini mijozlar uchun aniq va tushunarli tarzda ochiqlashi lozim. Raqamli bank xizmatlarining rivojlanishi bu jarayonni yanada shaffof qilishga xizmat qiladi [5]. Shaffoflik oshirilganda mijozlarning bank tizimiga bo'lgan ishonchi ortadi va norasmiy moliyaviy manbalarga murojaat qilish holatlari kamayadi. Uchinchi muhim yo'nalish esa mijozlarning moliyaviy savodxonligini oshirish hisoblanadi. Ko'plab kredit muammolari mijozlarning moliyaviy bilim yetishmasligi bilan bog'liq bo'ladi. Shu sababli banklar va davlat tashkilotlari tomonidan moliyaviy savodxonlikni oshirishga qaratilgan treninglar, seminarlar va axborot kampaniyalarini kengaytirish zarur. World Bank ma'lumotlariga ko'ra, moliyaviy savodxonligi yuqori bo'lgan aholida kredit defolt darajasi sezilarli darajada past bo'ladi. Shuningdek, raqamli texnologiyalarni keng joriy etish ham muhim yechimlardan biridir. Kredit scoring tizimlari, sun'iy intellekt asosidagi baholash modellari va avtomatlashtirilgan monitoring tizimlari kredit qarorlarining aniqligini oshiradi va inson omilidan kelib chiqadigan xatolarni kamaytiradi.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, kredit risklarini boshqarish tizimini takomillashtirish, banklarda shaffoflikni kuchaytirish va mijozlarning moliyaviy savodxonligini oshirish kreditlash jarayonidagi asosiy muammolarni kamaytirishning eng samarali yo‘llaridan hisoblanadi. Bu choralar bank tizimining barqarorligini mustahkamlashga va iqtisodiyotning sog‘lom rivojlanishiga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. International Monetary Fund. Global Financial Stability Report. Washington D.C., 2023.
2. World Bank. Global Financial Development Report: Bank Regulation and Risk Management. Washington D.C., 2022–2024.
3. OECD. Financial Literacy and Inclusive Growth Report. Paris, 2023.
4. Basel Committee on Banking Supervision. Basel III: International Regulatory Framework for Banks. Bank for International Settlements, 2017–2023 updates.
5. Alisherovich N. N. Zamonaviy bank tizimida raqamlashtirish jarayonlari //ACTIVIST SCIENCE. – 2025. – T. 1. – №. 1.